

"KEBPUUNAN TE MGE RARU"

PUBLICATIONS
DEPT. COPY
DO NOT REMOVE

ILIANEN MANOBO

"Tudtul Mekeatag te Ebpuunan te mge Raru Tew"

"The Beginnings of Sicknesses"

by

**H. Wrigglesworth
and
Jean Shand**

**Illustrations by
Nathaniel T. Tianeiro**

Iianen Manobo

**Summer Institute of Linguistics-Philippines
Translators**

Publishers

1968

Published
in cooperation with
Bureau of Public Schools
and
Institute of National Language
of the
Department of Education
Manila, Philippines

21.19-168-5.6C

67.60P-055

Printed in the Philippines
by S.I.L. Nasuli Press

PREFACE

This health book was prepared in non-technical language to teach its readers some of the basic principles of good health.

It will also be used as additional reading material for advanced readers of Ilanen Manobo, with questions designed to improve facility in reading and in comprehension.

The symbolization of the Ilanen Manobo alphabet is as follows: a, b, k, d, e, g, h, i, l, m, n, ng, p, r, s, t, u, v, w, y, and glottal stop which is represented by hyphen (-) after consonants and by (') elsewhere, except in intervocalic position where it is not symbolized. These sounds closely resemble their counterparts in the national language, with the exception of e of the e of the English word the.

Medical information has been adapted from the Tagabili health book "Kbutyo Kem Des," (The Beginning of Sickesses) by Vivian Forsberg, R.N., of the Summer Institute of Linguistics.

Literacy Committee
Summer Institute of Linguistics
Nasuli, Malaybalay
Bukidnon, Philippines

I n d e x

1. Ke Pengpengutkut ne Meama	page 1
2. Engkey se Ebpekelusud Dut te Uled te Hetek te Vatà?	4
3. Engkey se Kegketavan te Kutu	7
4. Lilihuen te Vatà	9
5. Rudsuan te Kebpeng-indes	12
6. Edreyuren (Tibi)	16
7. Daru ne Egkepeneheewit te Tehenek	19
8. Tuditl Ini Mekeatag te Ebpengeenen	25
	Tew

1. Ke Pengpengutkut ne Meama

Intey nu maa se meama ne duen daru rin. Ke raru rin ne ed-ingaranan te Iskibis. Ikeyru nu ke meama su iyan din eb pulungan se ebpengpengutkut te warà edtemanan. Ke meama ne uman merukilem ne kenà pekelipereng su edehesan nevenar. Merehen iya ke raru rin ne Iskibis.

Mibpengutkut din en nevenar ne iyan din netemanan se midlengesa. Ugaid ne edlevundusan din te egkutkut su mendehes nevenar. Arà dà ne midlevag en.

Meambe kedehes ke lundis din? Ne idtarem ku keykew su ke rereisek ne kutu ne edlauglaug diyà te diralem te lundis din. Ne ke kutu ne ruðsuan dut te daru rin. Sika kutu rin ne rereisek nevenar, te kenà din egkekita diyà te lundis din apey rà edlauglaug diyà te diralem te lundis din. Kenà din egkekita su rereisek iya nevenar.

Engkey se kebpekelusud dut te lundis din? Sika midtuvuan dut te vulvul te lundis ne rutun mibpevayà ke reisek ne kutu su ke kutu ne rryan en te riralem te lundis. Meambe ke wey rà edehes nevenar te merukilem? Idtarem ku keykew su ini se kutu ne reisek ne edwalengwaleng te uman merukilem. Su embiya edwalengwaleng nevenar ini se reisek ne kutu diyà te riralem ne lundis ne edehesan en. Ini se raru rin ne merehen iya.

Negketuenan nu ini se kutu ke endei ebpuun? Iyan din rudsuan sika rimuseng din ne ebpuun te velegkas din.

Ke meama ne uman gewii ne egelovek ne edrimusengan nevenar. Ne kenà ebpemihù sikandin piya kebpemihù din te velegkas din ne kenà su egkeinesa sikandin te ed-imasaren din ke helevek din. Ne sika velegkas din ne meredsik en nevenar. Sika meama ne kenà din idtahù te itungen din sika velegkas din ne meredsik su sika velegkas ne igelevek din su intahù din en te uman gewii ne ibevelegkas din. Ne midsaup sikandin maa warà mebpemihù ne meredsik nevenar sikandin.

Langun te lawa rin ne pendehes. Siku rin, pemenayen din, buvun din, lisén din, ugaid ne neinuinu en sikandin.

Huna su merukilem en ne mibpengutkut sikandin. Ne guna su mesmeselem ne migkahi sikandin te, "Meambe buwa ke warà a mekelipereng te merukilem su pekevelvelikid a?" Wey piya meandew ne ebpengpengutkut dema. Ayan imbe ke nekuwa nu te kenà ka ebpemipi wey kenà ka ebpemihù.

Inteng ka imbe su ayan ne raru ne melemu ne pekealin su ke mge etew ne ed-ubpà ketà ne valey ne egkeelinan. Melemu ne ebpekealin ke egawed ki rut malung din, ikam din, wey belegkas din. Su ke vatà ne mehaan ne egkeelinan su melemek ke lundis din su melemu ne pekelusud ini se kutu diyà te lundis te vatà.

Kalu ke ebpekealin diyà te keykew. Abet ka kegkuwa te vawì su apey egkeimatey ke kutu. Embiya ke vawì dà ne kenà ebpekegaga dut te raru ve ne Iskibis. Iyan nu ul-ulaa se ebpemihù ka te uman gewii wey pepemipi nu ke velegkas nu te mèmeinit ne tavel su apey ebpematey ke kutu su mehaan ne ed-awà ke kebpengpengutkut nu wey meupiya en ke lawa nu.

Duen id-insà ku keniyu

1. Engkey se rudsuan dut te raru ne Iskibis ?
2. Endei buwa ed-ubpà ini se reisek ne kutu ?
3. Meambe ke wey rà ebmenmendehes ke merukilem ?
4. Endei ebpun ini se reisek ne kutu ?
5. Engkey se ked-imatey nu kayi te kutu ?

6. Engkey se ed-ul-ulaa nu te siguru te ked-imatey rut te kutu?
7. Engkey se ed-ul-ulaa nu te kenà pekealin ini ne raru?

2. Engkey se Ebpekelusud dut te Uled te Hetek te Vata?

Nekita nu ke vata ne uman gewii ne ruen sakit din te hetek din? Uman ed-indes ke vata duen dà kebpekeutà te liwati.

Netuenan niyu ke engkey se puunan kayi te raru rin? Engkey se kebpeketuen dut te liwati riyà te hetek te vata?

Sika rudsuan dut te kerid ne riyà ebpuun te tai te binatang wey etew. Embiya ebpembaleyvaley ke vata diyà te lama ne duen tai te kudà, keravew, mge manuk, wey etew, ne ebpekehiiek dutun ne arà mebpekealin dut te paa te vata. Embiya ebpelahuy ran ne ebpekelangkeb diyà te tanà ne nekeamì en te tai, duen en diyà te mge terù din. Guna su egkevitilvitil dan en nevenar, ne nekekita ran te ebkeenen ne tekew ran en mid-amì, ne warà dan penlùlù ke velad dan te sabun, ne mid-alin en diyà te hetek dan ke kerid wey ke etelug din te kerid.

Huna su nekeuma ke etelug te kerid kayi te hetek te vata ne mibpesè en. Ne midekdekelà dan en. Uman egkean ke vata ne embiya ebpekelusud ke ebkeenen din kayi te hetek din, ne ini se egkeenen din ne iyan egkaan ke kerid. Ne ke

vatà ne mehasà en nevenar su sabap dut te kerid wey liwati.
Sika hetek din dà se dekela, ne ke lawa rin ne mehasà en.

Iyan din eb pulungan se ed-utà. Su ke vatà ne ed-ek-ekeyey su ke kerid ne kayi en te hetek din ed ketket te bituka rin. Uman merukilem ne egeyengketen te ngipen din wey eb pekevelvelikid. Su ayan se netemanan niyu.

Duen ded gewii ne ed-alin maa ke kerid wey liwati.
Embiya ruen egkeulug ne egkeenen niyu ne eb puruten niyu ne
idsungit ne arà se puunan te kebpekealin dut te kerid wey
liwati.

Sika ruma ne kebpekealin dut te liwati wey ke kerid.
Ne embiya eb penungiten nu ke vatà te kenà ka eb penlulu wey
meitem ke sulu rin, ne arà se kebpekealin te ini ne raru.

Egkepakey red nepesusuwen ke vatà ke embiya edlùluan dan pà ke susu.

Walu se edsusunan te uled kayi te hetek niyu. Ugaid ne deruwa rà ne susun se ebpekelusud dut te paa niyu embiya egkehiekan niyu. Enem se edsusunan te uled se ebpekelusud dut te bèbà niyu embiya meraat ke wayig, wey ke mge velad niyu, wey ke egkeenan niyu.

Uman enim ne vulan ne inum kew te vawì te ini ne raru. Ne kenà nu lipati se kebpenlùlù niyu te velad niyu te embiya wayig dà se idlùlù, ugaid ne sabun elin su idtuus te apey egkeawà ke meredsik dut te mge velad niyu. Embiya meupiya ke velad niyu ne kenà ebpekelusud ke uled dut te hetek niyu.

Duen id-insà ku keniyu

1. Endei ed-ubpà ke etelug te liwati wey kerid ne warà pà mebpesà?
2. Ne endei ran mebpesà wey midekela?
3. Engkey se kebpekelusud dut te liwati wey kerid dut te hetek te vatà?
4. Ne meambe ke mehaan ne dekelà ke liwati wey ke kerid dut te hetek te vatà?
5. Engkey se kegketueni nu te ruen liwati wey kerid dut te hetek te vatà?
6. Engkey se kebpekelusud dut te liwati wey kerid dut te vatà ne kenà pà egketautau ne ebaleyvaley riyà te lama?
7. Deruwa rà ne susun se uled ne ebpekelusud kayi te paa ran ne engkey se kebpekelusud dut te rumu ne uled dut te hetek dan?
8. Pira ne vulan se ked-inum niyu te vawì su apey egkeengked ini ne raru?

3. Engkey se Kegketavan te Kutu

Ini se kutu ne seveka ne ebpekesembar keytew ne eguringkemad kayi te ulu tew. Duen duma nu ne ebpeing-ingutuwéy ne uman nu egkekita.

Embiya kenà egketavan ke kutu ne iyan tumù se ebeluhuwan te lenagas. Dekudasi nu te lenagas te meselem. Embiya vatà ne ebpeketingkung dà te palad ke lenagas.

Embiya merapung wey melayat ke bulvul nu ne umani nu te endei se egkelumas ke bulvul. Kenà nu pè be beluhuwa te wayig te egkeudtu su tahad ke pà te meapun. Embiya ve meapun en ne pemeluhu ke en wey sebuni nu up upiani su apey egkeawà ke lenagas.

Embiya edekudasan nu ke ulu nu te lenagas ne kenà nu tubewi wey kenà nu putusa su ebperuveyen dà ini imbe ne egkeherà ke mge kutu.

Ugaid ne ini se mge lisà ne kenà ebpatey wey kenà ed-awà te lenagas. Tehari nu ke ebpesà taman te tetelu ne hewii ne seupi nu maa beluhuwi te lenagas su ini se mge kuri ne egketavan en. Sèseupi nu ini taman te warè en eguringkemad kayi te ulu nu.

Duen ini igkesuat dey te ed-insà
keniyu. Embiya egkeheram niyu ne
benar ke mge lalag ku ne turisi nu
ke senge tahà ne lalag ne egkahi
te benar, embiya tarù ne turisi
nu ke senge tahà ne lalag ne egkahi
te tarù.

1. Embiya edekudasan nu ke bulvul nu te lenagas ne iyan meupiya se taman te meapun.

Benar Tarù

2. Kenà nu tubewi etawa putusa ke bulvul nu ke embiya duen en lenagas din. Benar Tarù
3. Lenagas ne ebpekepatey te lisà. Benar Tarù

4. Su apey meherà ke langun ne lisà, uman tetelu ne hewii ne seupi nu maa te ebeluhu te lenagas taman te warè en eguringkemad.

Benar

Tarù

4. Lilihuen te Vatà

Embiya ebpekekita ka te vatà igkeinuinu nu red ini se maa ke duen lilihuen din? Engkey se puunan din ini?

Embiya kenà niyu egketuenan ne besaa niyu ini up-upiani su apey warà lilihuen din ke anak niyu wey warà buruk din.

Embiya behu pà ne idlesut ke vatà ne duen iring te rità te kayu ne riyà te lawa rin wey ulu wey langun dut te lawa rin. Su apey warà lilihuen din ke anak nu ne nganey ka te etew ne ebpekuhan te wayig ne mehelimendew. Ini ne idsambut dà te behu pà ne idlesut ke vatà. Peburvuraan ini se wayig ne mehelimendew te sabun. Ne ketà ne isumek nu se melinis ne tavas ne ipunas nu dut te lawa te vatà su id-awà arà se iring te rità te kayu. Punasi nu upiani ke ulu te vatà su apey warà lilihuen din. Embiya warè en ini se iring te rità te kayu ne warè en edeketan te puting ne warè en lilihuen.

Mesì kew egkahi ne ebvelveleharan dà ke vatà su kenà pà egkeputíngan su riyà dà te puyutan. Ugaid ne apey rà ke rutun dà te puyutan ne ebpekesinehew wey edrimusengan ini se vatà. Labi en ke edtìtì wey ed-indes ne ebvelveleharan lavew ini se vatà. Ini imbe se puunan te kebpekedaru kayi

te vatà embiya kenà utew edtugenuren dut te iney rin.
Embiya meredsik en ke puyutan, samput, wey misan ke
kama te vatà ne ini imbe se rudsuan te kebpekedaru rin.
Wey embiya kenà utew edigdihuen te iney rin ke vatà ne kenà
ebperis ne edlevehan egkeriskisen wey eburukan.

Embiya ebpelenggaen nu ke anak nu ne digdihuan nu.
Merakel ne iney ne senge uvab dà se idihù dan te anak dan su
egkeandek dan ke ebpatey ke vatà te kedsinehew rin. Egkah
ran te, "Kenà nu ebungbunga ke ulu rin su egkelened."
Ugaid ne ini imbe se puunan te merakel ne sakit dut te vatà
su warà din sebuni ke ulu rin.

Ke malung ne id-avet wey ke puyutan wey langun dut te samput te vatà egkepakey ne edtiyegaran te ebpelepi su apey kenà utew ebpeketaun ke vatà te daru rin.

Tengtengi nu make vatà ne behu pà ne idlesut. Warà sakit din. Warà keriskis din su melinis neveran su kayi rin pà imbe egketuen ke sakit din te mge samput ke kenà utew melinis neveran. Embiya edrimusengan ke iney wey duen en puting din ne ebpesusu en din ke anak din ne seveka ini ne puunan te kebikedarun te vatà.

Edtentenuran tew se minipis pà ke lenitan te vatà ne melemu edeketan te sakit se embiya kenà melinis ke puyutan, kama, wey ke mge samput te vatà.

5. Rudusan te Kebpeng-inde

Duen maa daru ne seveka ne meraat ne ed-ingaranan te ebpeng-inde. Embiya kenà ka egkevewian te mehaan ne laus ne ebpatey ka. Ini se daru ne seguguneey ne edlepak se mata nu wey mehaan ka ne egasà wey meluvey nevenar se keggingginawa nu.

Egketuenan nu ke endei ebpuun ini ne daru? Tetelu se puunan kayi ne daru. Ke seveka, ne langew se ebpekepeneheewit kayi ne daru. Ikeruwa, ne kayi te wayig ne melevug. Iketelu, ne kememeredsik kayi te velad ne igkeragkes te egkaan.

Egketuenan nu ke engkey se kegkevuwad te langew? Su ke ubpaan kayi te langew ne igkesuati ran ne meredsik ne ubpaan iring te liyuan wey ke ebpenggeevul ne binatang wey ke ebpengeredak ne biasbias. Ini imbe ke ed-enakan dan. Uman dan ed-etelug ne labi mehatus. Kenà pà utew egkeluut ne senge hewii ne ebpesè en. Bevayè en ebaluy ne tagkey. Ini se tagkey ne iyan den dà eb pulungan se egkaan taman te editinangtinangen ke lawa ran ne egkeiseg-iseg ne ebukerà dan en. Pekedtetelu ran ne hewii ne ketà dà te mid-eteluhan kandan. Ikeepat ne hewii ne ini se tagkey ne edselipsip en diyà te tanà. Ebpekedtetelu ne hewii se ked-ubpaubpà dan diyà te tanà. Ne embiya egemew en ini se tagkey ne kenà en tagkey su langew en. Dekelà en ne langew sikandan. Ke pehaney ne keggemew rin ne ebopeningagkag pà sikandin ne embiya mevaher en sikandin ne ebjemengà en maa te ed-eteluhan din. Ne arà en imbe se uman ed-etelug ne labi mehatus. Uman sepultu ne hewii ne ini se langew ebpekeetelug te labi mehatus ne tembù be merakel nevenar se langew.

Ke sikew warà bulvul din ke langew. Arà se langew ne merakel iya se bulvul din. Nekebanter ka te langew ne ebpegkusu te belad din? Ebpegkusu din ini se belad din su merumiket. Apey rà endei ran edlatun ne kenà dan egkeulug su edeket ke velad dan. Labi en be ke edlatun dan diyà te meredsik ne edlatun en maa dut te egkeen en ne warà sakeb din. Ne kenà nu rà egketuusan ne egketehakan te

meredsik ke egkeenen nu. Ne embiya egkeenen tew en ne arà ke puunan te daru ne ebpeng-indes.

Edtugenuren tew ke mge kuvung wey mge basu, mge pelatu, wey langun te edsenaran te egkeenen tew. Su embiya eburunan te langew ne ini imbe se ebpekepeneheewit te daru.

Su apey egkekurkurangi ke langew kayi te valey ne kenà tew idsivar ke tai tew. Embiya egkerehusu ki en ne ed-indes ne egkepakey ne egkekakut ki te ed-indesan tew. Endei se melemu ~~ne~~ egkevunvunan su apey kenà egketuntulan te langew.

Embiya duen kudà niyu, keravew wey sapì ne kenà niyu id-iket diyà te disiyung te valey. Su ke tai te mge binatang ne arà iya se igkesuati te langew te ed-ubpà. Kenyan dan imbe egkeuwad te merakel. Iyan tumù se malù ibpekeriyù ke mge binatang su apey rà ke duen langew ne kenà bevayà ebpekepemenayik diyà te valey. Ini se meupiya ne ed-ul-ulean tew te kegkukurangi te kerakel te langew.

Embiya ebpekeipus ka ke ed-indes ne penlulu ka te sabun su embiya duen mideket ne egkeawà dut te sabun. Labi en ke ed-il-ilutù ka etawa mehaan ke en ebpekaan. Wey egkaan ka ne warà en meredsik dut te belad nu. Embiya edrudstù kew ebpegelugan etawa egkaan ne iyan tumù se ed-up-upiya ebpenlulu su apey warà dalan te kebpekedaru niyu te ebpeng-indes.

Duen seveka ne kebpekeelihi tew kayi te daru ne ebpengindes etawa ebpengindes te lengesa. Uram kew dut te wayig ne ed-inumen niyu. Kenà kew inum te wayig ne nesevù, melevug, wey wayig ne duen selimpepetuk din. Embiya kenà kew ed-uram ne kalu ke dutun puunan ne ebpekedaru kew te ebpengindes etawa ebpengindes te lengesa.

Ke wayig diyà te kalut tew ne melinis nevenar. Warà daru ne egketuen tew ugaid ne engkey se kegkesevù wey kebpekepeneheewit din te daru. Ke mge etew ne edsekeru ne buring en se velad dan wey ke idsekilut dan ne meredsik ne arà se puunan te daru ne ebpengindes.

Labi en be ke sika etew ne neuna ne raan en ne duen daru rin ne ke etew ne ebpekesuvar ne egkeeratan ne laus.

Embiya duen binatang niyu ne kenà niyu peinuma rut te kalut wey kenà ebpehieken dut te vivig te kalut. Wey kenà ibpesevù te mge vattà ke wayig su apey rà metingew en ini se wayig ne kenà ebperis ne meredsik ded iya.

Embiya ebpemihù ka ne urami nu ke edlived ke wayig diyà te kalut. Sekuhi nu ke kalut ke ebpekeipus ka ke ebpemihù.

Ed-intengan tew nevenar ke wayig ne ed-inumen tew. Egkepakey ne idsivey ke ed-inuman wey ed-inumen te binatang, ebpemipian. Embiya egkegaga tew rà se egkeelavatan te sumintù ke ebpeketavang nevenar te kebmelinis dut te wayig.

Duen id-insà ku keniyu

1. Engkey se kebkekepeneheewit te daru ne ebpengindes etawa ebpengindes te lengesa?
2. Endei ebpesà ke mge langew?
3. Engkey se kebpeneheewit te langew te raru?
4. Uman ed-etelug ke langew, pira?
5. Su apey mekurangi ke kerakel te langew kayi te valey, endei tew id-iket be mge binatang tew?
6. Engkey se ked-urami tew dut te wayig diyà te kalut tew te kenà kegkeredsiki?
7. Endei kiyu ebpemihù, ebpemiplì, su apey melinis ke kalut tew?
8. Engkey se kebpekebaal tew te kalut ne kenà egkesevù?

6. Edreyuren (Tibi)

Seveka ne daru ne laus ne ibpatey te etew ini se edreyuren. Ne merakel en keytew se daan en ne ebpengelunsakit te ini ne daru. Seveka rema ini ne daru ne melemu ne ebpekealin. Seveka ne kebpekealin din ne embiya ebpekesuvar ki te neinuman dut te etew ne daan en ne duen daru rin ne ke ngingi rin ketà ne netahak dut te vivig te basu, kunsara, kuvung, etawa pelatu ne ketà ki egkeelini te daru ne edreyuren. Seveka ne embiya egkesengap nu ke sengew te kebetuka te etew ne duen reyur din ne egkealinan ka.

Iyan idtuus te duen en daru rin ne edreyuren ne egkeewean te baher, egasà, wey kenà egkesuat ne egkaan. Seveka maa ne idtuus ne melemu ne egkeluhat apey rà mevavà dà ke idtekereg din ne ebpekeeyekayeka rà. Uman merukilem ne ini se etew ne mèmeinit wey edrimusengan wey ed-isab ke batuk din taman te ebpeng-ileb en te lengesa.

Su iyan dà kegketevangi kandin se ibpetevezk wey tablitas. Su embiya kenà bevayà egkevawian ini ne daru ne ke palt kayi te bahà din ne ed-iseg-iseg se keluag din. Ini ne daru ke ebpedterayen ne iyan din egkependusan se egkeeti ke lawa rin taman te ebpatey en.

Embiya duen en edaru te edreyuren diyà te keniyu ne egkepakey ne idsivey ke langun ne egkeenan din iring te pelatu, basu, kunsara, wey misa ke irehaan din, ikam, belegkas din wey langun taman din. Ibpeiring tew ini te etew ne Tepal en ugaid ne ibpeuna tew pà ini se reyur su apey rà ileb din dà ne egkeelinan ki en te kenà egketuusan.

Edturikan tew se ileb kayi te etew. Kenà meupiya se idsivar din se ileb din. Su ini se ileb din diyà te tanà ke egkemeraan wey ebpekesawug en te lipupuk wey egkeenrut nu ne egkeelinan ka te reyur. Meupiya ke duen ed-ilevan din ne embiya egkepenù en ne idleveng din su apey kenà ebpekealin te mge rumà rin.

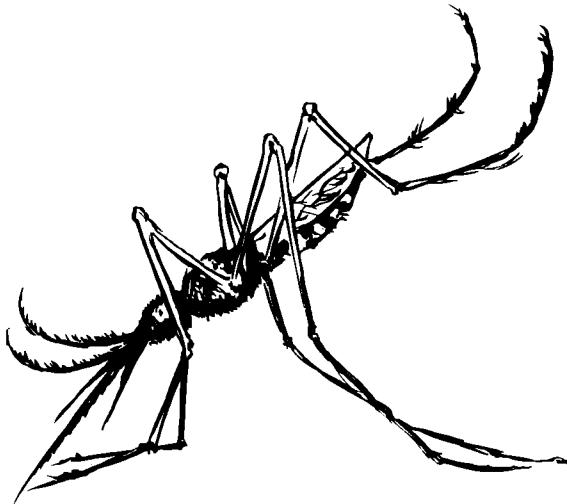
Ne embiya duen egkeheram niyu ne iring kayi te melemu ne egkeluhat, edrimusengan te merukilem, ebetukan, wey kenà ebpekeavat ne isambut niyu ipendiyà te

dektur su kenà ebperis ne reyur ini. Kenà kew edlanganlangan ke duen en egkeheram niyu su embiya dekelà en ne palì kayi te bahà ne merehen en ne egkevawian. Ibpeupseup te edtevek taman te warè en arà se egkeheram nu. Kenà ibpelimpas te misan ke seveka su kenà ebpekegaga ke vawl.

Duen id-insà keniyu te
ini ne daru ne edreyuren

1. Engkey se kebpekealin din ini ne daru diyà te senge etew?
2. Engkey se kebpekekilala nu te ini se etew ne duen daru rin ne reyur?
3. Meambe ke kenà ibpesivar ke ileb din diyà te tanà?
4. Engkey se ebpekevawì kayi ne daru?

7. Daru ne Egkepeneheewit te Tehenek

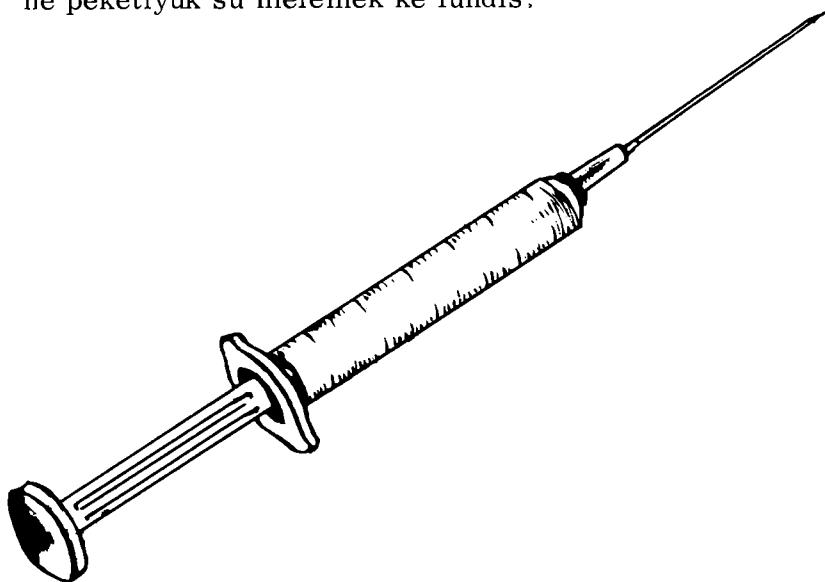
Warà inged kayi te kelibutan ne warà tehenek din. Langun te inged ne nekeriken pà kayi te kelibutan ne ruen iya tehenek din. Ini se tehenek ne kenà ebpemili te ubpaan dan. Meinit pà ne inged, etawa meadsil, etawa ed-ur-uranen, etawa ed-endawen ne inged ne ed-ubpaan dan iya. Benar iya ne kenà dan ebpemili.

Meambe ke egkehat ke tehenek? Egkehiyen ne meluvey ran kun ke kenà dan ebpekesupsup te lengesa. Iyan dan egkeenen ke mge meames-ames diyà te levut te mge sagbet ugaid ne iyan dan ibmevaher se lengesa.

Meambe ke wey rà egkehat ke merukilem? Su ke tehenek ne edlauglaug te merukilem su ebpemengà te egkekaan dan.

Ugaid ne engkey se kegketueni dut te tehenek dut te etew? Ke tehenek ne ebpenungaven din ke etew ne egkeheram din ke lawa te etew. Apey rà meriyù ne egkearek dan su ke bulvul te ulu rin ne mid-itindeg ugaid ne arà en iya ke irung dan. Su ke lisen dan ne duen dema dereisek ne bulvul ne arà en iya ke paa ran piya ke paa ran ne ebpekesungab.

Embiya ebpegitungen ta ke tehenek ne engkey se kebpeketiyuk din dut te reisek ne rahum din dut te lawa te etew ne kesebutan niyu? Sika rahum dut te tehenek ne iring te bulvul te etew ugaid ne duen budsi rin diyà te luuk.. Apey rà dereisek ke rahum te tehenek ne ebpeketiyuk dan iya dut te lundis ne meresen ugaid ne embiya vatà ne melemu ran ne peketiyuk su melemek ke lundis.

Su ke rahum ne idtevek te duen bawì ne rekela ugaid ne ruen dema vudsi rin diyà te luuk ke egkepevayaan dut te vawì ne ebpekelusud dut te lawa. Su ke vudsi dut te rahum ne rekela su mehaan ne ebpekelusud ke vawì diyà te lengesa te etew. Ne embiya ke rahum ne reisek se vudsi rin ne kenà ebpekepevaya ke vawì diyà te lengesa te etew ne kenà keulian.

Meambe ke reisek ke rahum dut te tehenek ne engkey vuwa se kebpekesupsup din dut te lengesa te etew su merumiket ke lengesa. Embiya egkehaten ki te tehenek ne idtiyuk din ke sumpà din dut te lengesa te etew ne pekenipisen din nevenar ke lengesa su apey rin egkesupsup.

Embiya egkeheram ta ke tehenek ne egkehat ne egkeregdehawan ta egketabpit ugaid ne megmehaan ne edlayang. Seliyu rà te ebpekelatun dut te velad te etew ne megmehaan ne ebpekelayang su egkeheram din ke mevaher ne lundis te etew embiya edtelteluan en te edtabpi. Ke se tehenek pè ma, "Kerekela ne kedtabpi ne ebpekeuma buwa." Su embiya edtebpien en ne edlayang en sikandin te mèmeriyù. Netuenan din ke kedtebia kandin su ke paa rin ke midtarem.

Nekerineg kew te egngging ne tehenek? Sika kegngging din ne ke pakpak din.

Iyan dà ed-ubpaan dut te tehenek ne wayig, etawa dawun te laing wey dawun te sahing. Tembù kenà ki pemula te sahing diyà te uvey te valey su ed-ubpaan te tehenek. Tenuri niyu su rutun iya egkeuwadvuwad ke tehenek.

Pirimiru ne kegkeuwad dan ne ed-etelug diyà te wayig. Kenà utew meuhet ne ebpesà en ne mibaluy en ne seredut. Ne mid-ubpà dan diyà te riralem te wayig ne netaman ne migemew ran en maa diyà te rivavew te wayig su egihinawa ran. Huna su nekedsepulù dan ne hewii se kinepesaa ne mibaluy ran en ne tehenek, ne midekelà dan en. Mid-ames dan pà neraan ke pakpak dan ne netaman ne midpeningagkag dan en diyà te andew ne ampà ne midlayang dan.

Huna su ebpesà ne iyan egkeuna ebpesà ke meama ne tehenek. Ke meama ne tehenek ne ubpaubpà dan dut te midpesaan kandan su edtahad dan te rumu ran ne meritan. Ne inkepesà ini se meritan ne tehenek ne mibpemilì dan te rumu ran ne nesegunguneey se kinelayang dan.

Ke meama ne tehenek ne iyan din dà ked-ubpàubpà se taman te walu etawa siyew ne hewii se kineubpà din ne ampà ne minatey. Ini se tehenek ne meama ne kenà en vulug egkehat.

Ugaid ne ke meritan ne tehenek ne egkehat iya ne ed-ubpà te pekedsengevulan ne ampà ne minatey.

Langun te meritan te tehenek ne ed-etelug te tetelu ne hewii te uman senge vulan ne duen ke labi mehatus te senge keandew te ked-etelug din. Tembù iya merakel ke tehenek.

Duen tetelu ne ngivu se edsusunan te tehenek kayi te kelibutan ugaid ne ruen dà tetelu ne susun se ebpeneheewit te daru. Kayi te kenami te Menuvù ne ed-ubpà ne ruen

tehenek ne ebava te daru ne Gundalan. Kayi rà te meinit ne inged ne arà dà se ubpaan te tehenek ne ebava te daru ne Gundalan. Tembù iya duen egundalen kayi te ini ne inged.

Ini se rudsuau dut te kegundalan su ke tehenek ne ebpekekahat dut te etew ne ruen daru rin ne egkahat keyta rut te warà daru rin ne ebpekealin su intiyuk din ke sumpà din dut te lawa ta. Netaman ne egkerkeren ki en wey keinitan wey mesakit se ulu iring dut te meama ne ke neuna ne migkahat din. Ne meambe iya ke egkekahat ki rà rut te tehenek ne egundalan ki en su sabap dut te sumpà din ne idtiyuk din. Warà rudsuau te Gundalan ugaid ne ke sumpà dà dut te tehenek. Ke sumpà dà dut te tehenek ne intiyuk din su ebpekenipisen din ke lengesa dut te etew. Tembù iya duen etew ne ebpendiya te valey tew ne ebpandiditi su ed-imeteyan ke tehenek su apey warà egundala.

Embiya egundalan ki ne meluvey ke lawa ta nevenar. Tembù tahù kew te pirak su apey ebpekepemasa te kulambu su ed-eles ki te tehenek su apey kenà pekekahat.

Duen id-insà ku kenyi. Embiya egkeheram niyu ne benar ke mge lalag ku ne turisi nu ke senge tahà ne lalag ne egkahi te benar embiya tarù ne turisi nu ke senge tahà ne lalag ne egkahi te tarù.

5. Ke tehenek ne ebpeneheewit te daru ne
Gundalan. Benar Tarù

6. Kayi ebpuun te sumpà te tehenek ke rudsuau
dut te Gundal. Benar Tarù

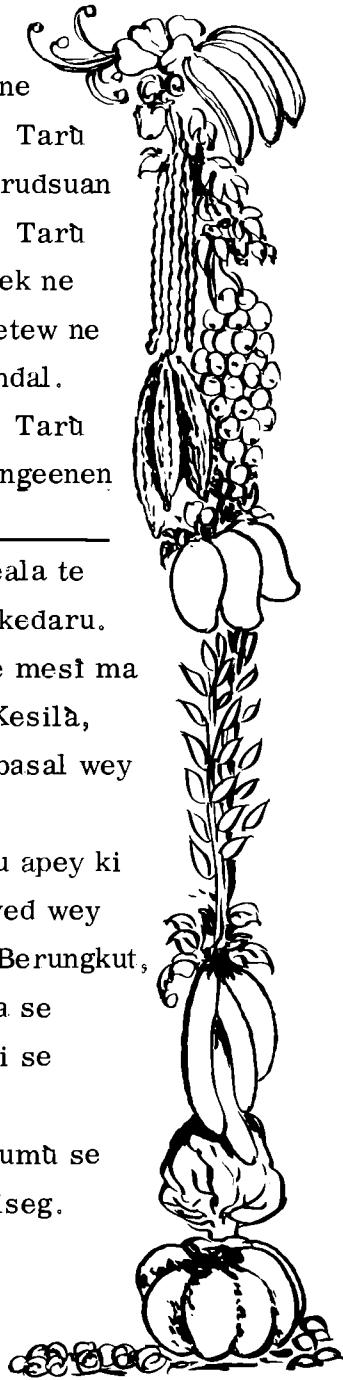
7. Ini se rudsuau dut te sumpà te tehenek ne
ebava rut te Gundal su sabap dut te etew ne
midtiyuk din ne duen daru rin ne Gundal.
Benar Tarù

8. Tuditul Ini Mekeatag te Ebpenggeenen Tew

Duen **duma** rin ne imbehey te Eleteala te ed-amung din keyta su apey ki kenà ebpekedaru. Iyan imbehey keytew ne edtuveren tew se mesì mase Kangkung, Sehutung, Suli, Bebasal, Kesilà, wey Lingghey, Belatung wey umbus te Bebasal wey duen pà **duma** ran.

Ke tuved ne ebpekebaher te lawa su apey ki kenà merudsui te raru. Egkaan ki te tuved wey langun te berangan ne livas ne Manggà, Berungkut, Sepayat, Sahing, wey Marang. Su ini iya se ebpekeuman te lawa tew ne mevaher. Ini se meupiya te langun, kenà dà ke emey.

Embiya reisek pà ke vatà ne iyan tumù se ebpekeenen te tuved su apey mehaan ed-iseg.

Huna su nerineg dey dut te nemewri ne tudtul kayi te ini ne riberù. Su ke tudtul kayi te riberù ne apey ta metueni ke daru ke endei ebpuun. Embiya egketuenan tew ke ebpuunan te raru ne egkepekelangan ta ke lawa ta te daru.

Edtereman ku sikiyu te upiani niyu ke langun su apey ki kenà ebpekedaru.

1. Upiani niyu ke kalut niyu.
2. Kenà tew edlipatan se kebpenlù tew te velad niyu te sabun, ke pelatu, ke lawa, wey ke velegkas.
3. Ed-emungan tew ke hinawa tew te enta maa ne kenà egkeuwad ke langew.
4. Up-upia kew te kegkukulambu niyu su apey kenà ebpekekahat ke tehenek te merukilem.
5. Iyan tumù se kaan kew te rekela ne tuved wey livas.